

Rezident tujec: izkušnja Roga na margini¹

Na začetku leta 2006 je politično-prostorska intervencija mesto Ljubljana premaknila iz ustaljene rutine *bussines as usual*. Poglavitne tarče te kritike skozi akcijo so bili spreminjajoča se pokrajina mesta in njegovih zaledij, izguba javne domene zaradi privatizacije, avtoritarno upravljanje prebivalstva in praks ter redukcija različnosti na logiko dobička. Odrprtje novega in avtonomnega prostora je bilo odgovor na naraščajoč nadzor nad produkcijo ter oblikami rabe in izmenjave (tako v zasebnih kot javnih institucijah) in s tem nad produkcijo političnih subjektivitet. Rog je želel postati institucija svobodne produkcije, ki bi lahko reapropriirala razmere biopolitične reprodukcije, skratka, institucija *skupnega*. Eksperiment je odkril nekatere ključne elemente moči prostorskosti, še zlasti v kontekstu njenih nedavnih transformacij, ki poudarjajo politično, družbeno in subjektivno dimenzijo prostora.

Henri Lefebvre v svoji izjemni študiji *La production de l'espace*, objavljeni leta 1974, reflektira nezadostnost razumevanja prostora kot objektivnega, nevtralnega ozadja družbenopolitične akcije in produkcije. Poudarja naraščajočo hibridizacijo tega, kar imenuje »zazan« in »zamišljen« prostor v mešan, vendar drugačen »živeči« prostor: »Prostor postaja poglaviten vložek ciljno usmerjenih dejanj in bojov. Seveda je bil vedno rezervoar virov in medij, v katerem se aplicirajo strategije, vendar je zdaj postal nekaj več kot zgolj gledališče, nezainteresiran oder ali prizorišče akcije ... Je prostor resnično medij? Miljé? Posrednik? Nedvomno je vse našteto, vendar je njegova vloga čedalje manj nevtralna, je čedalje aktivnejša, je tako instrument kot cilj, tako sredstvo kot izid« (Lefebvre, 1991a: 410–11). Izhajajoč iz Lefebvrove kritike in naraščajočega zavedanja o neločljivosti in soodvisnosti prostorskega in družbenega ter njuni vsajenosti v kompleksne in nenehno spreminjajoče se odnose oblasti, je poskušal Soja preseči rigidne binarnosti ter kategorične izenačitve z izumom koncepta *Thirdspace* oziroma *tretji prostor*. Koncept, ki ga lahko apliciramo na izkušnjo Roga in drugih avtonomnih prostorov, institucij in praks, ni

¹ Pričujoče besedilo je prevod članka Resident Alien: The Rog Experience on the Margin. New Public Spaces: Dissensual Political and Artistic Practices in Post-Yugoslav Context. Radical Education Collective, Jan van Eyck Academie, Maastricht, 2009.

nikoli zgolj preprosta vsota prvega in drugega, po Lefebvru zaznanega in zamišljenega prostora, temveč je vedno njuna prekinitiv in rekonstitucija v »znan in neznan, resnični in imaginarni živi svet izkušenj, čutenja, dogodkov in političnih odločitev ... ki se materialno in metaforično izrazi v *prostorski praksi*, v transformaciji (prostorske) vednosti v (prostorsko) prakso na polju neenakomerno razvite (prostorske) oblasti. Oblast je ontološko vsajena v odnos središče – obrobje in s tem tudi v ontologijo tretjega prostora« (Soja, 1996: 31).

Zdi se, da sta prostorska vednost in akcija najbolj poudarjeni na frontni črti, ki jo zarisujejo transformacije krajev zgoščene oblasti in cirkulacije, v sodobnih metropolah, mejnih območjih in mestih, kakršno je Ljubljana, kjer naraščajoča negotovost avtonomne, družbene in politične produkcije sovpada s privatizacijo, z gentifikacijo in normalizacijo javnih prostorov, s krizo reprezentativne politike in novih oblik vladljivosti, ki se določajo v institucijah nadzora nad mobilnostjo in mnogoterostjo, z novimi artikulacijami javno-zasebnega partnerstva, z novimi oblikami izkoriščanja, zamejevanja in ekspropriacije skupnega ter s krizo modernih dihotomij, ki so definirale politično subjektiviteto. »Večstranskost oblasti in njen odnos s kulturnimi politikami različnosti in identitete« vzpostavlja in ohranja »načine družbene in prostorske delitve« na podlagi razreda, spola, rase ali nacionalnosti, s čimer ustvarja sistem avtoritarnega menedžmenta, kjer smo »mi' in 'oni' dihotomsko uprostorjeni in zamejeni v vsiljeni teritorialnosti apartheidov, getov, četrti, rezervatov, kolonij, trdnjav, metropol, branikov in drugih pasti, ki izhajajo iz odnosa središče – obrobje.« (Soja, 1996: 87)

Večja teritorialna periferizacija in podreditev nehegemonskih družbenih, političnih ter kulturnih praks in diskurzov, kriminalizacija neprofitne in solidarnostne produkcije in izmenjave, nastanek in izkoriščanje novih razrednih kategorij, kot so *working poor*, ki jo sestavljajo prekerni in migrantski delavci, vsebujejo »dve inherentni izbiri: ali sprejeti vsiljeno diferenciacijo in ločevanje, potegniti iz njiju najboljše, ali pa se mobilizirati v upor, črpajoč iz njenih dozdevnih pozicioniranj, njenih predpisanih 'drugostih', bojevati se proti tej z oblastjo napolnjeni vsiljenosti. Ti izbiri sta inherentno prostorska odgovora, individualni in kolektivni odzivi na urejajoča delovanja oblasti v zaznanih, zamišljenih in živečih prostorih« (Soja, 1996: 87). Zasedba in reanimacija nekdanje tovarne koles Rog je bila jasna izbira mobiliziranega kolektivnega upora, radikalen prelom, prekinitiv in subverzija deteritorializirajočih in reteritorializirajočih oblastnih dispozitivov v »podjetju Ljubljana«. Po več kot desetletnem samevanju je več posameznikov in skupin vdihnili življenje v ta novi prostor, ki so si ga najprej predstavljali kot kratkoročni poskus, ki ga odločujoče definira koncept začasne rabe. Prostorsko-časovna intervencija je želela spodbuditi širšo razpravo o razmerah proizvodnje kognitariata in nasprotovati negativnim učinkom privatizacije in denacionalizacije (ter posledičnega izginotja javnih prostorov) z namenom artikulacije novih kulturnih in socialnih politik v mestu.

Rog kot generacijski dogodek

Rog je bil generacijska izkušnja. Nastal je kot poskus umika od konceptualne, praktične in politične hegemonije generacije, ki je bila na oblasti vse od začetka osemdesetih let dvajsetega stoletja. Tako na levi kot na desni, v notranjih krogih vladajoče Komunistične partije, v naraščajočem nacionalističnem okolju in nastajajočih družbenih gibanjih, je postal hegemonski koncept civilne družbe. Boj za interpretacijo tega koncepta se je na začetku devetdesetih končal z zmago buržoaznega pojmovanja civilne družbe: pomenil je predvsem ločitev političnega

in ekonomskega, kjer se je vladavina logike kapitalističnega trga nad ekonomijo in politično avtonomijo dojemala kot garancija za integracijo družbe v svetovni trg. Ta hegemonija se je zapečatila s hegeljanskim redom določitve razmerja med civilno družbo in državo, kjer je prva postala sfera realizacije za idejo zadnje.

Diskurz o pravicah je temeljil na predpostavki, da so te podeljene in konstituirane enkrat za vselej, s čimer so se preprečevali poskusi nastajanja novih pravic. Produkcija življenja zunaj unilateralne kapitalistične komande je postala nemogoča, alternativne oblike produkcije življenja pa so postale tolerirane kot izjeme, kar je povzročilo prakse lokaliziranega upora, identitetne politike in vertikalnosti v odnosu z državo. Pojmovanja alternativne kulture, življenjskih stilov, identitet in manjšin so se inkorporirala v sistem multikulturalizma, ki je dovoljeval nekatere specifične izraze različnosti, ki niso ogrožali mašinerije družbene reprodukcije kapitala. *Temeljne* institucije civilne družbe v osemdesetih so postale *tolerirane* institucije levičarskega neoliberalnega multikulturalizma v devetdesetih. Eden redkih izrazov avtonomne želje in družbenega antagonizma, ki je preživel tranzicijo, ne da bi izgubil svojo avtonomijo in upornega duha, sta bila zasedba in posledično hiter razvoj *grass root* iniciativ nekdanje jugoslovanske vojašnice na Metelkovi leta 1993. Ta velikanski kompleks v središču Ljubljane je ostal eden redkih centrov kulturnega in družbenega upora, tovarna alternativne produkcije subjektivitet.

Proti koncu devetdesetih je bila tranzicija skoraj končana, ekonomija v celoti integrirana in konflikt uspešno delegiran. Velikanska energija in samozavest spektra subjektivitet iz osemdesetih sta se razpršili in zbledeli, še posebno v soočenju s skrajnimi, tragičnimi posledicami razpada Socialistične federativne republike Jugoslavije. Ob vstopu v Nato in EU na začetku novega tisočletja je Slovenija postala teritorij popolne imperialne artikulacije, globoko potopljen v globalni konsenz o triumfu neoliberalizma in *konca zgodovine*. Z besedami Naomi Klein: »Demokracija in radikalni kapitalizem se nista spojila zgolj med sabo, temveč tudi z moderno, razvojem in reformo. Tisti, ki so nasprotovali tej spojitvi, se niso zgolj motili, temveč so 'ostali v zgodovini', kakor se je izrazil Fukuyama, kar je ekvivalent zaostajanju po Prelomu, ko so že vsi drugi transcendentirali na 'posthistorično' raven« (Klein, 2008: 183). Po drugi strani pa je, kakor v vseh »posthistoričnih« realnostih, tudi v Sloveniji razvoj novega biopolitičnega režima proizvedel nove antagonistične subjektivitete, ki so se istovetile z novimi družbenimi gibanji za drugačno globalizacijo. Nova politična generacija, izhajajoča iz globalnih bojev, zakoreninjena v izkušnjah, kakršne so zapatistična vstaja in dogodki v Genovi, se ni mogla več opirati na institucije gibanj iz osemdesetih.

Eno največjih prizorišč konfrontacije te nove generacije je tudi specifična oblika biopolitične produkcije, značilna za nekdanje socialistične države, ki jo označuje skrajna težavnost opustitve manchesterijanske paradigme produkcije, v kateri je valorizacija nematerialnega in kognitivnega dela šibka ali celo neobstoječa: gospodarska rast temelji na hipereksploataciji v tradicionalnem pomenu (izjemno dolg delovnik in neplačane nadure), hkrati pa je koncentrirana v delovno intenzivnih panogah (še posebno v gradbeništvu) in odvisna od avtoritarnega menedžmenta in izkoriščanja migrantskih delavcev v režimu organiziranega izsiljevanja. Ključni instrument črpanja dobička je omejena in nadzirana vertikalna (družbena) in horizontalna (čezmejna) mobilnost. Posledično naraščata število brezposelnih in prekarizacija visoko izobraženih ljudi. Kultura se večinoma še vedno dojema kot polje družbene reprodukcije ali polje reprodukcije vladajoče (nacionalistične) ideologije.

Reproducirana s strani kapitala in delavskih predstavnikov sta manchesterijanska paradigma produkcije (v kateri je vir vrednosti proizveden s strani kvantificiranega dela, torej delovnih ur)

² Za podrobnejšo analizo izbrisa in boja izbrisanih glej Zorn, Čebtron, Bezec (ur.): Zgodba nekega izbrisa. *Časopis za kritiko znanosti*, let. XXXV, št. 228.

³ Festival je vključeval niz dogodkov, posvečenih izdaji slovenskega prevoda Multitude Hardta in Negrija (*Časopis za kritiko znanosti*, 2005). Po javni predstavitvi na Fakulteti za družbene vede je naslednje jutro novinarska konferenca z Negrijem uradno odprla tovarno za javnost.

in »črni protekcionizem« (kjer se zmanjšana nacionalna suverenost kompenzira z nadzorom nad kulturno produkcijo) določala kontekst, v katerem se je nova politična generacija srečala s kognitariatom (izpostavljenim ali kapitalistični rekuperaciji ali represiji) in z migrantskimi delavci. Nove subjektivitete, nov red, nova pojmovanja prostora in časa ter predvsem nove artikulacije postfordistične nematerialne produkcije in eksploatacije so zahtevali nov vozle vidnosti, izmenjave in organizacije.

Odprtje, srečanja in samovalorizacija

Množična proizvodnja koles v Rogu se je ustavila na začetku devetdesetih let in tovarna je kmalu postala eden izmed simbolov tranzicije v tržno družbo. Družbena lastnina se je najprej nacionalizirala, pozneje pa denacionalizirala, torej privatizirala. Ta proces se je izvajal kot napad na delavsko solastništvo in samoupravljanje in se končal skozi uničenje njihove politične in ekonomske moči. Tovarniški kompleks je Mestna občina Ljubljana (MOL) kupila in prodala in ponovno kupila ter zaradi razlogov, povezanih z lastniškimi špekulacijami in privatizacijskimi postopki, za več kot deset let prepustila propadanju. Intervencija v Rog je torej odprla prostor, odvzel multitudi, in s to reapropriacijo omogočila kritiko procesa privatizacije v celoti.

Rog je nastal naključno, kot rezultat čudovitih srečanj. Ideja o odprtju in revitalizaciji prostora se je razvijala v umetniških galerijah, med mladimi arhitekti in aktivisti, mnogi izmed njih so se ravno v tistem času bojevali proti najkrutejši obliki ekspropriacije v samostojni Sloveniji, proti izbrisu skoraj odstotka prebivalstva iz registra stalnih prebivalcev leta 1992.² Nova desna nacionalna oblast je ravno skušala uvesti vrsto neoliberalnih reform, mobilizirala proti izbrisanim in drugim manjšinam ter zaostrovala nadzor nad kulturno produkcijo. To je pomenilo, da se je čedalje bolj fragmentirana in defenzivna kulturna in socialna produkcija srečevala s številnimi težavami in ovirami pri dostopu do sredstev in infrastrukture. V mestu Ljubljana je bila oblast v rokah levece, ki pa ni vedela, kaj z njo početi, razen servisirati močne nepremičninske lobije, seveda. V tem položaju, med festivalom »Rojenje multitudes«,³ je odprtje nekdanje tovarne Rog ponudilo nov prostor srečevanja, *metisage* in vidnosti.

Takoj po zasedbi se je pomen na novo odprte tovarne prelil onstran njenih fizičnih zamejitev in onkraj zamejitev skupnosti, ki so bile neposredno vpletene v samoupravljanje prostora. Rog je postal generator in testno polje za spreminjanje produkcijskih paradigem. Zato so zasedbo na začetku podpirali številni posamezniki in institucije. V prostor so bili investirani različni koncepti postmoderne tovarne. Izoblikovala se je začetna strategija komunikacije z lastniki, ki je temeljila na konceptu začasne rabe in potrebe po novih institucijah umetniške, kulturne in socialne produkcije, po institucijah valorizacije nematerialne produkcije: »Ne gre za klasično zasedbo prostora, temveč za začasno spremembo njegove namembnosti. Sedem tisoč kvadratnih metrov velika tovarna ... je bila petnajst let prepuščena propadanju. Dokler MOL ne razvije in začne udeležati jasne strategije za rešitev teh praznih prostorov, jih želimo samoiniciativno odpreti vsem posameznikom in skupinam neprofitnega sektorja za realizacijo neodvisne produkcije s kulturno in družbeno vsebino« (Skupna izjava, 2006).

Vendar je treba poudariti, da je bil diskurz o Rogu in valorizaciji nematerialne produkcije simultano diskurz proti njenemu izkoriščanju, ki je temeljil na sami organizaciji prostora.

Vzpostavljene so bile prakse organizacije in komunikacije, kakršna je skupščina začasnih uporabnikov in uporabnic ter odločevalski proces, temelječ na aktivni participaciji, odprtosti, samoupravljanju in samovalorizaciji. Strategija konceptačasne rabe je bila doseči kontinuiteto med oblikami organizacije in komunikacije, ki se razvijajo v zasedeni tovarni, in idejo o novi javni instituciji (nekakem centru sodobne umetnosti, imenovanem Novi Rog), ki jo je mestna administracija začela razvijati po zasedbi: »Želimo deliti ideje in pridobljeno znanje o tem, kako praksečasne rabe, potrebe po njih in njihova aktualizacija lahko pomenijo pomemben precedens za drugačno reciklacijo, regeneracijo in fleksibilnost kulturnih in produkcijskih prostorov v urbanih okoljih, ki so dobrodejne za mesta, njihove svete in deprivilegirane skupnosti« (Nova, 2006). Ta konceptualizacija razkriva, dačasna raba ni bila zgolj taktika v kontekstu skrajno pristranskih odnosov oblasti. Bila je mehanizem obrambe javne sfere skozi njeno rekonstrukcijo v skupni prostor. Tako je bila vlogačasnih uporabnikov zagotoviti odprtost Roga (proti nameram občine o evikciji uporabnikov), ga organizirati na temeljih skupnega (proti poskusom njegove privatizacije) in prispevati h konceptu Novega Roga, da bi program, aktivnosti in oblike samoupravljanja, vzpostavljeni v obdobjučasne rabe, našli kontinuiteto v bodočih projektih mestne občine (in s tem omogočili razvoj alternativnih institucij onstran birokratskega nadzora javnega in/ali dobičkonosne naravnosti zasebnega).

MOL je projekt tolerirala osem mesecev, nakar so občinske volitve prekinile navidezno miren razvoj. Novoizvoljeni župan, neodvisni kandidat leve provenience, je na volitvah zmagal kot politično odstavljeni menedžer največje slovenske trgovske transnacionalke. Obljubil je učinkovitost in vodenje mesta v slogu podjetja, pri čemer bi izvajal projekte, ki naj bi navidezno stagnirajoči Ljubljani pomagali narediti skok naprej. Njegov kolektiv je vključeval strokovnjake, ki so obljubljali spremembe v oblikah produkcije in načinu vladanja, ki naj bi svojo moč črpal iz pobud meščanov. Nekaj časa se je zdelo, da bi projekt Roga lahko pridobil iz dinamizma nove administracije. Začela so se pogajanja o legalizacijičasne rabe in projekt Novega Roga je bil sprva odprt za vsebinečasnih uporabnikov. Nato je župan (vloga mestnega sveta v novi sestavi je povsem marginalizirana, saj ga od samega začetka zaradi velike večine svetnikov z njegove liste poseblja župan) nenadoma in unilateralno ustavil vsa pogajanja, razveljavil vse dogovore in zagnal proces marginalizacije in getoizaciječasnih uporabnikov in uporabnic. Rog je kmalu postal še en simbol, simbol degeneracije javne oblasti – suspenzije demokratične, javne razprave, uvedbe avtoritarne vladavine in pomanjkanja avtonomije v javni upravi. Rog je prav tako postal paradigmatški primer nadaljnjega razvoja institucij kulturne in družbene produkcije v mestu in državi. Županove menedžerske prakse iz Mercatorja so pustile prve sledove v mestu Ljubljana in njegovem upravljanju.

Že takrat je bilo mogoče iz primera Rog potegniti nekatere pomembne sklepe. Prvič, v mestu, kot je Ljubljana (v paradigmatškem perifernem semiurbanem mestu), je edini način vzpostavitve kulturnega in družbenega menedžmenta v uničenju oblik organizacije kolektivne apropiacije in produkcije skupnega.⁴ Oblast ni bila sposobna izkoriščati skupnega, zato se je odločila, da ga uniči. Ob drugi obletnici Roga in drugem poskusu župana, da ga izprazni, sočasni uporabniki in uporabnice zapisali svoje videnje njegovih dejanj: »Rog je odprt prostor, kjer se stvari delajo drugače. Župan očitno ne spoštuje oblik kreativnega življenja, necenzuriranega izražanja, resničnega udejanjanja svobode združevanja, spoštovanja človekovega dostojanstva in ohranjanja različnosti. Zato želi namenoma preprečiti nekatere resnično avtonomne in samodoločne aktivnosti posameznikov in skupin, ki zavračajo, da bi počeli zgolj tisto, kar od njih pričakuje hegemonski model organizacije družbenega življenja« (Rog poziva k solidar-

nosti, 2008). To se zdi zelo poučna lekcija, še zlasti, če upoštevamo paradokse in dvoumnosti, ki izhajajo iz narave perifernih kapitalističnih ekonomij, kakršna je slovenska. V njih je boj za napredek vedno v dvoumnem odnosu z bojem proti izkoriščanju. Medtem ko je bilo v 20. stoletju mogoče, da je prvi lahko zasenčil drugega (s tragičnimi posledicami), se to zdi v času tendenčne hegemonije nematerialne proizvodnje nemogoče. Danes mora biti boj za napredek nujno boj proti izkoriščanju, ta pa mora biti boj za reappropriacijo pogojev produkcije življenja. Vsako dejanje, ki išče rekuperacijo ali integracijo, je obsojeno na propad. Zato se zdi, da ideja začasne rabe nosi tveganje, da se skupno žrtvuje v korist kapitalistične akumulacije.

Drugič, zasedba Roga je jasno izpostavila vprašanja o možnostih demokratizacije javnih prostorov (njihove po-stvaritve v skupno) in institucij kulturne, umetniške in družbene produkcije v času, ko je javna oblast čedalje bolj okupirana z logiko korporacijskega menedžmenta in kjer se njene avtoritarne tendence – kot nujen rezultat te logike – simultano krepijo skozi partnerstvo z zasebnimi investitorji. Ta recipročna krepitev avtoritarne komande se imenuje javno-zasebno partnerstvo. Ideja županove pisarne o Novem Rogu se je nazadnje izkristalizirala kot načrt sodobne umetniške institucije, ki naj bi bila zgrajena v takšni obliki »partnerstva«. Tako želi mestna administracija vsiliti prvo umetniško institucijo v državi, ki jo bo določala podreditev javnega korporacijski logiki »kulturne industrije« in zasebnim podjetniškim interesom.

Zato je pomembno poudariti novi scenarij razrednega boja, ki nastane, ko je nematerialno (kulturno, umetniško in afektivno) delo obuzdeno v režim kapitalistične akumulacije. V tej drami je treba nasloviti vprašanja, povezana z odnosom med svobodo, ustvarjalnostjo in disciplino ter odnosom med eventualnostjo, singularnostjo in unilateralizmom kapitalistične valorizacije. To se prav tako nanaša na subjektivitete nematerialnega dela in na njihov odnos z institucijami javne oblasti.

In tretjič, lokalne politične in upravljalvske artikulacije imperialne vladavine, razkrite na primeru Roga, opazimo tudi na drugih področjih »javnega interesa«, na področju zdravstva, socialne varnosti, izobraževanja in mobilnosti. Popolna integracija družbenega življenja v režim biopolitičnega izkoriščanja kulminira v procesu dekonstrukcije in rekonstitucije prostora skozi meje, ki se projicirajo v urbana središča, kjer se določajo novi mehanizmi diskriminacije, ki ohranjajo imperialni aparat. V tem procesu skrajne segmentacije lahko najdemo podobno konvergenco oziroma »partnerstvo« med javnim in zasebnim, pa tudi pojav antagonističnega, konstituirajočega skupnega, s prostori, kakršen je Rog, ki so eden nujnih pogojev za njegov obstoj: »Avtonomni prostori so nujni za izvajanje demokratičnih vrednot za ljudi, ki ne morejo ali nočejo biti del etabliranih kulturnih, političnih in drugih družbenih institucij« (Rog poziva k solidarnost, 2008).

Od začasne rabe k stalni avtonomiji – izkušnja Socialnega centra Rog

Namera o subverzivni integraciji v novi cikel in nove institucije kulturne, umetniške in družbene produkcije je prinesla nekaj sprevrženih rezultatov: spodbudila je zasebno investiranje ter ekspropriacijo, gentrifikacijo in nasilen poskus zaježitve novih produktivnih subjektivitet: »Paradoks, s katerim se trenutno sooča mesto Ljubljana, je dobro znan. V čedalje globlji integraciji v evropske kulturne tokove, zaradi drzne bistrosti skupin in posameznikov, ki delujejo izključno na podlagi moči svoje lastne želje in svoje lastne duhovne ter intelektualne nadarjenosti, je vrednost nepremičnin narasla. Zdaj ni matematično 'zanimivo' nekdanje kraje

zapuščenosti in zarjavelosti nameniti nadaljnjim eksplozijam kulture in filozofske svobode, temveč matematičnemu in banalnemu zvišanju vrednosti lastnine« (Holmes, 2008). Zato se je morala izkušnja avtonomije Roga reorganizirati ter preiti lastne zidove in omejitve onstran singularnega prostora in temporalnosti. Ta ekspanzija je bila edini mogoči odgovor na krizo, saj se »[o]-blast, moč ohranjanja odnosov odvisnosti in izkoriščanja, ne zamejuje na določeno 'fronto' na strateški ravni, kakršna je recimo meja na zemljevidu ali jarek v tleh. Oblast je vsepovsod; je vseprisotna, pripisana Biti. Je povsod v *prostoru*. Je v vsakdanjem diskurzu in zdravorazumskih krilaticah, v policijskih gumijevkah in oklepnikih. Je v *objets d'art*, kakor tudi v raketah ... [O]-blast je razširila svojo domeno v notranjost vsakega posameznika, h koreninam zavesti, v topije, skrite v plasteh subjektivitete« (Lefebvre, 1976: 86–87). Napad na Rog in njegove prakse svobodne organizacije je začasne uporabnike in uporabnice potisnil v ospredje bojev proti oblikam dominacije in izkoriščanja, temelječih na privatizaciji, ekspropriaciji in segmentaciji prebivalstva.

Vozel idej in praks znotraj rogovske galaksije pobud, ki je hotel iniciirati takšen proces politične rekonpozicije mesta, temelječe na osvetlitvi in komuniciranju različnih bojev, je našel svojo kontinuiteto in razvoj v konceptu Socialnega centra Rog. Njegova določajoča pozicija je konstantna formulacija in reformulacija prostorov alternativne subjektivizacije in samoorganiziranega boja. Projekt temelji na kritiki segmentacije in vertikalnosti odnosa med civilno družbo in državo, identitetne politike in razumevanja alternativnih ali avtonomnih prostorov in praks kot nekakšnih tradicionalno zaščitenih otokov različnosti, ki jih je treba tolerirati v duhu liberalne strpnosti. Skrajna prekernost Roga samega, ki se bori proti občinskim poskusom njegove zadušitve, ponuja možnost razumevanja in komuniciranja pogojev, ki so skupni vsem prekernim statusom in institucijam. Samoorganizirani raziskovalci in učitelji, študenti, izbrisani, prosilci za azil, migrantski in prekerni delavci, ljudje brez papirjev, ki so motor življenja in boja Socialnega centra, iščejo nove načine političnega delovanja v postnacionalnih in postfordističnih razmerah. V svojem boju za dekonstrukcijo in rekonstrukcijo tradicionalnega (nacionalističnega) pojmovanja pravice do teritorija si prizadevajo premagati moderne dihotomije med individualizmom in komunitarizmom, ki je bila vsaj v Sloveniji odločilna za vzpostavitev dveh nasprotujočih si, vendar komplementarnih političnih blokov. Medtem ko je tako imenovana levica sledila poti liberalnega individualizma in proizvajala diskurz, ki z zagovarjanjem človekovih in manjšinskih pravic kot vzvodom integracije legitimira privatizacijo in neoliberalno akumulacijo, nacionalistična in rasistična desnica uporablja diskurz ekskluzivističnega etno-nacionalističnega komunitarizma. Gibanje samoorganiziranih prosilcev za azil, ki se je »teritorializiralo« v Socialnem centru, je obsodilo avtoritarni menedžment in nadzor migracij ter pravico do teritorija artikuliralo na alternativen način: z izvajanjem državljskih praks v poskusu graditve skupnosti na meji. Na meji, ki je v metropoli ekstrapolirana kot meja političnega in meja konstitucije državljanstva. Na meji, ki je »fizično prisotna povsod tam, kjer se dve ali več kultur stikajo, kjer ljudje različnih ras zasedajo isti teritorij, kjer se dotikajo podrazred, spodnji, srednji in višji razred, kjer se prostor med dvema posameznikoma skrči z intimnostjo« (Anzaldúa, 1987: nepaginiran uvod).

Medtem ko nas hierarhično vključujoča razpršenost državljanstva sooča z izzivom samovalorizirajočih državljskih praks, ki poglobljajo in razširjajo formalno državljanstvo, nam kriza sistema reprezentacije, ki vključuje interese velikega kapitala in organiziranega dela (torej kriza neokorporativnega modela preseganja konfliktov), ponuja priložnost iznajdbe novih oblik delavskega boja proti politični konstituciji mezdne delo, ki se premika proti skrajnim oblikam prekarizacije. Zdi se, da nove oblike biosindikalizma, razvite v gibanju samoorganiziranih

migrantskih delavcev v Socialnem centru in skozenj, ponujajo inovativne in učinkovite prakse boja, ki izhajajo iz zavračanja paternalizma »socialnega partnerstva« in njegove osredinjenosti na balansiranje plačnega sistema stalno zaposlenih državljanov. Mrežna organizacija s politiko odprtega roba za različne oblike diskriminacije in izkoriščanja odkriva radost razrednega boja kot boja za boljše življenje na splošno, boja proti delu in družbeni reprodukciji kapitala. Transformacija politične subjektivitete, ki se odvija v Socialnem centru, je tako rezultat popolne reartikulacije odnosa med družbenim (ekonomskim) in političnim bojem. Boj za nadzor nad razmerami produkcije življenja je hkrati družben in političen. Zato reprezentativna politika in njene institucije ne morejo več zahtevati ekskluzivne reprezentacije in organizacije interesov. Institucije in načini vladljivosti, ki prečijo konstituirani politični red, so postale odločilne. Socialni center sta intervencija in konstrukcija proti njim.

Glede na inherentno nagnjenje k obuzdenju prostorov ali oblik nematerialne produkcije v procese normalizacije ter posledično uničenje spomina in socialnih mrež, ki to produkcijo omogočajo, je edino mogoče umeščanje prostora nove politične kontestacije antiintegracijska drža. Po drugi strani pa izkušnje politične subjektivacije znotraj prostorov, kakršen je Socialni center, prav tako zavračajo status izjemnosti, ki ga politike drugačnosti uporabljajo za legitimiranje obstoja alternativnih prostorov kot nekakšnih multikulturnih rezervatov, ki imajo

spособnost simultane ohranjanja in zamejevanja različnih manjšin v družbi. Takšne postmoderne liberalne diskurze in prakse je ostro kritizirala tudi afroameriška aktivistka in feministka bell hooks. V svojem eseju *On Postmodern Blackness* jih zavrača zaradi »ekskluzivizma bele moškosti« in še zlasti zaradi njihove »vztrajne ločitve« posplošene politike drugačnosti od bolj specifizirane in doživete »politike rasizma«. Zato lahko umeščanje praks in političnih subjektivacij Socialnega centra, bolje razumemo skozi njen koncept *margin*: »Locirana sem na margini. Pri tem odločno razlikujem med marginalnostjo, ki jo vsiljujejo represivne strukture, in marginalnostjo, ki jo nekdo izbere kot kraj upora – kot kraj radikalne odprtosti in možnosti ... Vemo, da je boj tisti, ki nas zadovoljuje, navdušuje in uresničuje v naših željah. Ko vzpostavljamo radikalni ustvarjalni prostor, se transformiramo individualno in kolektivno. Ta prostor podpira in ohranja našo subjektiviteto in nam daje novo lokacijo, od koder lahko artikuliramo naš smisel sveta« (hooks, 1990: 153). Pozicija margine je v nasprotju z varnostjo integracije ali izjemnosti »globok rob. To ni 'varen' kraj. Tu vedno tvegaš. Potrebuješ skupnost v upor« (hooks, 1990: 145, 149). To je pozicija »rezidenta tujca«, »je globoko periferna zavest, eksistenčno heretična in kontracentrična, je prostorska zavest in geografska imaginacija, oblikovana v regiji upora, onstran ustaljenih centrov oblasti«. A hkrati je »zavest in imaginacija, ki je na poseben način sposobna razumeti najbolj notranja delovanja oblastnih centrov, poznati njihove nevarnosti in možnosti, bivati med njimi s kritično prikritostjo ... *insiderja*, ki se namenoma odloči ostati zunaj« (Soja, 1996: 30). Srečanja, stekanja in hibridizacija Socialnega centra Rog osmišljajo izkušnjo avtonomije v celotnem spektru imperialnega gospodstva v postfordističnih in

postnacionalnih mestih in hkrati proti njemu. Skupni horizont boja in protioblasti, ki oblikuje »radikalno sprejemanje ranljivosti« (Spivak, 1990), spodbuja emancipatorni potencial vsake singularnosti in sočasno krepi radikalni in večglasni prostor skupnega upora in subjektivacije.

Prevedla Barbara Beznec

Literatura

- ANZALDÚA, G. (1987): *Borderlands/La Frontera: The New Mestiza*. San Francisco, Aunt Lute.
- HOLMES, B. (2008): *In Support Of Rog Factory*. <http://tovarna.org/node/1467>.
- HOOKS, B. (1990): *Yearning: Race, Gender and Cultural Politics*. Boston, MA, South End Press.
- KLEIN, N. (2008): *The Shock Doctrine. The Rise of Disaster Capitalism*. London, Penguin Books.
- LEFEBVRE, H. (1974): *La production de l'espace*. Paris, Anthropos.
- LEFEBVRE, H. (1976): *The Survival of Capitalism*. London, Allison and Busby.
- NOVA (2006): *The presentation of the Tovarna Rog initiative at the introductory Trans Europe Halles meeting*. <http://tovarna.org/node/198>
- SOJA, E. W. (1996): *Thirdspace. Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Spaces*. Blackwell Publishing.
- SPIVAK, G. C. (1990): *The Post-Colonial Critic: Interviews, Strategies, Dialogues*. New York, Routledge
- COLLECTIVE STATEMENT ABOUT OPENING ROG TO THE PUBLIC (2006): <http://tovarna.org/node/111>.
- ROG CALLS FOR SOLIDARITY (2008): <http://tovarna.org/node/1461>.